

Geçmişten Günümüze Şekillenen Çocukluk Algısı ve Çocuk Yetiştirme Pratikleri¹

Childhood Perception and Child Rearing Practices Shaped from Past to Present

SİNEM BURCU UĞUR*

* Bağımsız Araştırmacı, burcuugur2013@gmail.com

Özet: Çocuklara ve çocukluk kavramına yönelik tutumlar, tarihsel süreç içerisinde köklü değişimler yaşamıştır. 16 yüzyıl öncesinde çocuklar çeşitli kötülüklerin kaynağı olarak değerlendirilmiş ve varlıklarına kayıtsız kalınmıştır. Aynı bir yaşam evresi olarak çocukluk düşüncesinin ortaya çıkması, ancak Rönesans sonrası toplumsal olayları ile mümkün olmuştur. Rönesans, Aydınlanma, sanayileşme süreçleriyle birlikte çocuk ve çocukluğa ilişkin farklı bakış açıları ortaya çıkmış, çocukların yeni çocukluk algısına uygun şekilde yetiştirilmesine önem verilmiştir. Bu bakımdan bu çalışmada öncelikle çocuk yetiştirme pratiklerini de etkilemesi bakımından tarih boyunca çocukluğun kazandığı yeni anlamlar tartışılmıştır. Daha sonra torunlarına bakım sağlayan büyükanneler aracılığıyla, yeni çocukluk tanımlamalarına uygun güncel bakım pratikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler, Antalya ilinde torunlarına bakım sağlayan büyükannelerle yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilmiştir. Yapılan görüşmeler çözümlendiğinde, çocukların kişilikleri, yetenekleri doğrultusunda, uzman görüşleri ile güncel bakım pratikleri takip edilerek yetiştirilmesi biçiminde görünür olan sorumlu ebeveynlik modelinin büyükanneler tarafından da takip edildiği anlaşılmıştır. Araştırma verileri aynı zamanda çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanması, kişisel gelişimleri ve yaratıcılıklarına katkıda bulunacak faaliyetlere yönlendirilmesi ve çocukta öğrenme arzusunun teşvik edilmesiyle sağlanan çağdaş bakım faaliyetinin, çocukluğun yeni yorumlamalarına da yol açtığını yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocukluk, Çocuk Yetiştirme, Güncel Bakım Pratikleri

Abstract: Attitudes towards children and the concept of childhood have undergone radical changes in the historical process. Before the 16th century, children were considered as sources of various evils and societies remained indifferent to children's existence. The emergence of childhood thought as a separate life phase was only possible with post-Renaissance social events. With the processes of Renaissance, Enlightenment and industrialization, different perspectives on children and childhood emerged and importance was given to raising children in accordance with the new childhood perception. In this respect, in this study firstly the new meanings that childhood has gained through history have been discussed, since it affects the child-rearing practices. Then, through the grandmothers who care for their grandchildren, the current care practices in line with the definition of new childhood are tried to be revealed. The data used in this study was obtained from in-depth interviews with grandmothers who care for their grandchildren in Antalya. When the interviews were analyzed, it was understood that the responsible parenting model which is visible in the form of following up the expert opinions and current care practices and raising children in accordance with their personalities and abilities was followed by grandmothers. Research data also reflects that modern care activity, which is achieved by meeting the basic needs of the children, by directing children to activities that contribute to their personal development and creativity, and by encouraging the desire to learn in children leads to new interpretations of childhood.

Keywords: Child, Childhood, Child Breeding, Current Care Practices

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Nurşen Adak danışmanlığında yürütülen "Büyük Ebeveyn ve Torun İlişkileri: Çocuk Bakım Pratikleri Üzerine Bir Araştırma" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Psikiyatri, pediatri, pedagoji ve psikoloji gibi farklı disiplinlerin ayrı birer çocukluk sınıflamaları mevcut olmakla birlikte, ulusal ve uluslararası yasal düzenlemelerde on sekiz yaşının altındaki bireyler, çocuk olarak kabul edilir (Çam, 2003, s. 58). Ne var ki yaş ve aile statüsü bağlamında ele alınan bu çocukluk tanımlaması, oldukça yenidir. Çocuk ve çocukluk kavramları tüm toplumlarda her daim var olmuşlar, ancak çocukluğa yüklenen anlam hemen hemen tüm toplumlarda ve tarihsel süreçte oldukça çeşitlilik göstermiştir (Onur, 2007, s. 27-28). Tarihsel süreç içerisinde etkili olan toplumsal değişim dinamikleriyle birlikte çocuk ve çocukluk olguları farklı biçimlerde algılanmış, çocuğa yaklaşım toplumlar ve çağlar arasında farklı şekiller almıştır.

Çocukluk kavramının ve çocukluğa ilişkin görüşlerin temelinde aile kavramı yatmaktadır. Ailenin nasıl yapılandığı ve tarihsel süreç içinde değişen aile modelleri, çocukluğa da yansımakta ve onu yeniden biçimlendirmektedir. Çocukların iyi birer vatandaş, devletlerarası antlaşmalarda güvence ve akrabalık ilişkilerinde bir parça olma gibi amaçlara hizmet ettikleri Antik Dönemde (Karakuş Öztürk, 2017, s.255) çocukluk yeterince ilgi gösterilmeyen bir kavramdır ve bebeklik ile yaşlılık arasında kalan hemen her çağı içermektedir (Akyüz, 2012, s.9). Bu dönemde çocuklar, toplumun yasaları ve kültürü içinde eğitilmesi gereken “küçük yurttaşlar” olarak değerlendirilir.

Orta Çağ'da ise aile kurumunun temeli, kölelik ideolojisine dayalıdır ve aile, bir babanın kölelerinden, çoluk-çocuğundan oluşan bir topluluğu ifade eder. Bu topluluk içinde baba, çocuğun üzerinde her türlü hakka sahiptir ve çocukların kendilerine korunma sağlayan hiçbir özel statüleri ve hakları bulunmamaktadır (Chambers, 2012, s. 77; Kirkpatrick, 1963, 28). Ekonomik olarak işlevsiz olmaları ve üremeye katkı sağlayamamaları (Sormaz ve Yüksel, 2012, s. 992), Orta Çağ'da çocukların statülerinin düşük olmasının ardındaki temel dinamiklerdir. Yaygın ölümcül hastalıklar ve zorlu yaşam koşullarının yanı sıra çocuk bakımı konusunda bilgi eksikliklerinin yüksek bebek ölüm oranlarına sebep olduğu bu zamanlarda çocukların varlıklarına kayıtsız kalınmış (Newman, 2009, s. 298; Gander ve Gardiner, 2001, s. 27) ve yaşamın ayrı bir evresi olarak değerlendirilen bir çocukluk kavramı gelişmemiştir (İnal, 2009, s. 16). Bunun yerine 16-17. yüzyıllara kadar çocuklar, yetişkinlerin minyatür versiyonlarından biraz fazlası olarak değerlendirilmiştir (Newman, 2009, s. 297). Çocukluğun yetişkin yaşamının sınırlı bir versiyonu olduğu görüşü, çeşitli düşünce akımlarının oluşması, üretim biçiminin değişmesi, burjuvazinin ortaya çıkması gibi çeşitli etmenlerle birlikte etkisini yitirir.

Bireyin değerinin keşfedilmesine olanak sunan Rönesansla birlikte çocukluğa yüklenen anlamlar da değişmeye başlar. Çocuğun yetişkin yaşamından ayrılan ve yetişkin yaşamına ulaşması beklenen “masum bir varlık” olduğu görüşü benimsenir ve çocukluk, yetişkinlikten ayrı bir hayat evresi olarak görülmeye başlar (Demir Gürdal, 2013, s. 6). Çocukluğun özel bir doğası olduğuna ilişkin farkındalığın gelişmesi, çocukların kendi doğalarına uygun yetiştirilmelerine özel ilgi doğurur (Sormaz ve Yüksel, 2012, s. 993). Locke ve Jean Jacques Rousseau'nun da dahil olduğu Aydınlanma düşünürleri ve çocuk avukatlarının çoğu, çocukların kendi kendilerine kararlar alıp bunları uygulayabilecek, öz saygısı yüksek, kendini ifade edebilecek, karşılaştığı problemleri çözebilecek, davranışlarını kontrol edebilecek, barışçıl ve kendi doğaları ile uyumlu yetiştirilmesi gerektiği, bunun topluma yapılan bir yatırım olduğunu üzerinde dururlar (Onur, 2007, s. 146; Karakuş Öztürk, 2017, s. 266; Korkmaz, 2012, s. 19). Rönesans, Reform ve Aydınlanma ile başlayan tüm bu gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yeni koşulların çocukların toplum ve aile içindeki durumlarını değiştirdiği, çocukların doğalarının tanınması önündeki engelleri kaldırdığı ifade edilebilir.

Söz konusu gelişmeler, çocuk ve aile arasındaki ilişkilerin kurulumunu da değiştirir. Tüm çocukların evrensel bir çocukluk doğasına sahip olduğu bu yeni düzende çocukların kendi doğalarına uygun biçimde, dinsel dogmalardan ve toplumdaki ahlaksızlıklardan korunarak yetiştirilmeleri, ebeveynlerin öncelikli görevi haline gelir. Çocukların masum ve doğal olarak güçsüz canlılar olduklarına ilişkin algı, aileleri çocuklarına alaka ve şefkat ile davranmaya ve çocuklarını yetişkin yaşamının sert gerçekliklerinden korumaya yönlendirmiştir (Newman, 2009, s. 300-301). Çocuk ile yetişkinlerin dünyalarının ayrılmasının yanı sıra yeni çocukluk anlayışı kardeşleri de ayırarak bireysel değerleri korur. Bu dönemde ayrıca çocuğun babanın mutlak kontrolünde bir varlık olmadığı görüşüyle birlikte baba otoritesi tıp, pedagoji, eğitim gibi kurumlara kayar ki bu durum, çocuk bakımının profesyonel bir nitelik kazandığına işaret etmektedir. Anneliğin keşfiyle anne-çocuk ilişkilerinin önem kazanması, yine bu dönemde atılan adımların sonucudur (Karakuş Öztürk, 2017, s. 273-274). Modern Dönemde yetişkinlerin düşüncelerinden farklı bir çocukluk evresi kurgulanmıştır. Bireysel değeri olan çocukluk fikrine 18. ve 19. yüzyıl boyunca burjuva sınıfı öncülük etmiş, 20. yüzyıla gelindiğinde ayrı bir birey olarak çocukluk görüşü orta sınıflar ve alt sınıflarda da yaygınlaşmaya başlamıştır (İnal, 2007, s. 18, 31). Bu bağlamda sosyal, ekonomik, politik, kültürel, toplumsal koşulları dönüştüren gelişmelerle birlikte korunması gereken özel bir çocukluk düşüncesinin oluşmaya başladığı ve başta burjuvazinin çocuğa ilişkin değerlerini etkileyen bu dönüşümün zamanla toplumun tüm sınıflarına yayılarak günümüz modern çocukluk imgesinin köklerini oluşturduğu ifade edilebilir.

Ekonominin tarımdan sanayiye kayması ve beraberinde yaşanan hızlı kentleşme süreci, değişen iş yaşamı, kadının ve erkeğin iş gücüne katılım oranındaki yükseliş, artan bireyselleşme, liberalleşme, çocuk ölümlerinin azalmaya başlaması, aile içinde duygusal bağın önem kazanması gibi değişimlerin beraberinde çocuk, aile içinde duygusal doyum sağlaması bakımından değer taşır hale gelir. Yirminci yüzyılın sonlarından itibaren ebeveyn olma isteğinin temelinde psikolojik fayda yatar. Çocuk, temelde ailenin mutluluk beklentisini karşılama aracı olarak değerlendirilir. Çocuklar anne babanın evliliğini pekiştirerek, ebeveynlerinin kendilerini gerçekleştirmelerine fırsat sağlayarak ya da ebeveynlerinin hayata kök salma arzularını tatmin ederek ailenin duygusal ihtiyaçlarının karşılanmasına katkı sağlar. Rekabet, hız, disiplin ve hedefe yönelik tutumlar sergilemek ile karakterize edilen endüstrileşmiş toplumlarda doğal tarafı temsil eden çocuk aracılığıyla bireyler, özellikle de kadınlar sabır, rahatlık, şefkat, empati yeteneği, kibarlık, açıklık, yakınlık gibi ihmal ettikleri ihtiyaçlarını giderme fırsatı bulurlar (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012, s. 207). Genel olarak aileler için birer mutluluk kaynağı olan çocuklar, ailenin sevme sevilme ihtiyacını karşılamaktadır (Aydın, 2013, s. 200). Diğer yandan, aile içinde çocuklara sunulan sevgi de günümüz toplumlarında belirgin bir değişikliğe uğrar. Çocuk yetiştirmek hemen her toplumda ve dönemde aile sevgisini içeren bir faaliyet olmuştur. Sevgi aile bağlarını güçlendiren bir olgu olmasının yanı sıra çocuğun uygun toplumsallaştırılması için gerekli olan bir araçtır. Sevgi duygusunun aktörleri olarak anne ve babanın sevgi ve şefkatini hissedен çocuklar, sosyal çevreyle uyumlu ve mutlu bir kişilik geliştirirlerken aksi bir durum çocuğun davranış bozukluğu sergilemesine sebep olabilir (Yıldırım ve Yıldırım, 2009, s. 174-175). Ancak tarihte ilk kez olarak günümüz toplumlarında, sevgi ihtiyacının karşılanması ailelerin yerine getirmek zorunda olduğu bir görev haline almıştır. Beck ve Beck-Gernsheim artık anne sevgisinin dahi bir duygudan ziyade, öğrenilmesi gereken, planlı bir eyleme dönüştüğünü belirtir. Ebeveyn sevgisi pedagojik gereklilik olarak uzmanlık alanı haline gelmiş ve bu haliyle etkili bir destekleme aracına dönüşmüştür (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012, s. 261-263). Başka bir söylemle sevgi, çocuğun durmaksızın mükemmelleştirmesi, disiplin ve terbiye edilmesinin bir yolu olmuştur.

Çocuklara gösterilen sevginin sunulmasının bir koşulu olarak günümüzde nitelikli zaman kavramı ortaya atılmıştır. Postmodern dünyada, ilişkilerde geçirilen nitelikli zaman büyük bir öneme sahiptir ve

iyi birer ebeveyn olmak, ancak çocukla geçirilen zamanın niteliksel fazlalığı ile mümkün olabilir. İki ebeveyni çalışan aileler, tek ebeveynli aileler gibi giderek görünür olan yeni aile modelleri, sürekli değişen teknolojik gelişmeler, hızlı sanayileşme ve global ekonomi gibi çağdaş dönüşümler nedeniyle günümüzde ebeveynler çocukları için geçmişe oranla daha az zamana sahiptir (Yıldırım ve Yıldırım, 2009, s. 188-189) Bu durum çağdaş ebeveynleri çocuklarına verdikleri değeri ve onlar için ne kadar özveride bulunmaya gönüllü olduklarını gösterebilmek için daha çok çaba sarf etmek durumunda bırakır (Elkind, 2001, s. 22-23). Bununla birlikte kısıtlı bir sürede ama nitelikli beraberlik için yapılan tüm bu fedakarlıklar, çocuğun sevilme ihtiyacının daha fazla karşılanması (Yıldırım ve Yıldırım, 2009, s. 188-189) ve optimal bakıma ilişkin uzman beklentilerine daha uygun davranılması şeklinde karşılık bulmaktadır. Çağımızda çiftler aile statülerini yükseltmenin bir aracı olarak da çocuk sahibi olmak isteyebilirler.

Günümüz toplumlarında aileler, bilgili, kültürlü, iyi bir mesleği olan çocukları yoluyla, statülerini artırabilmektedir. Çok çocuk sahibi olmanın statü göstergesi olduğu ve ebeveynlerin sırtının yere gelmeyeceği anlamına geldiği geleneksel anlayışa karşılık; endüstri toplumlarında kültür sahibi olan az çocuk, ailenin statüsü için önemli hale gelmiştir (Aydın, 2013, s. 202). Başka bir anlatımla aile içinde mutluluk kaynağına dönüştürülen çocukların, ebeveynlerinin gerçekleştiremediklerini başarmaları beklenir (İnal, 2007). Çocukların başarısı için temel anahtarlardan biri ise, optimal bakıma sahip olmalarıdır. Çocuğun bakım faaliyetinden en iyi şekilde yararlanabilmesi için çocuk sahibi olmak isteyen bireylerin daha hamilelik öncesinde birtakım sorumluluklar üstlenmeleri gerekir. Sağlıklı beslenme, jimnastik, nefes teknikleri, hamileliğin gidişatı ve doğumla ilgili tıbbi bilgiler, anne karnındaki bebeğin ihtiyaçlarına yönelik hareket etme, bebekler doğmadan onlarla iletişime geçme, tıbbi teşhis, doktor danışmanlığı ve sadece onun dediklerini uygulama ve doğumun yapılacağı kliniğin çok önceden araştırılıp, kararlaştırılması gibi uygulamalar, anne ve baba adaylarından beklentilere işaret eder. Basın kaynakları, hazırlanan kılavuzlar, anketler, kişisel deneyim kitapları, düzenlenen seminer ve kurslar yoluyla ebeveyn adayları güncel bakım pratiklerini uygulamaları doğrultusunda yönlendirilirler (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012, s. 221-230). Özellikle doğum öncesi ve sonrası dönemde ebeveynlerin yapması ve yapmaması gereken şeyler hakkında her iki ebeveyne de hitap eden kitapların sayısında son yıllarda belirgin bir artış vardır (Güneysu, 2001, s. 211). Günümüzde ebeveynler bu türden pedagojik önerileri uygulamak konusunda bir baskı hissetmektedirler. Çünkü değişimin süreklilik kazanmış olduğu modern ötesi toplumlarda geleneksel anne-baba bilgileri, kadınca hisler, çocuk bakımı konusunda güvenilir kaynaklar olmaktan çıkmıştır (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012, s. 221-230). Üstelik bugünün kozmopolit ailelerinde, çoğu ebeveyn farklı yaş gruplarındaki çocuklarla etkileşim içinde olmaya imkan sağlayan büyük ve geniş ailelerin aksine küçük çekirdek ailelerde büyümüş, genellikle daha büyük ve geniş ailelerde büyümüş olan ebeveynlerine ilişkin sezgisel bilgiye sahip olmaları böylelikle engellenmiştir. Bu durum ise bugünün ebeveynlerinin etkili ebeveynlik için bilgiye gereksinimleri olduğunu hissetmelerine yol açmaktadır (Elkind, 2001, s. 17-18). Ayrıca aileye alternatif yeni modellerin giderek yaygınlaşması da çağdaş ebeveynleri yeni pedagojik önerileri izlemeye mecbur bırakır. Günümüz toplumlarını çocuklar açısından risk toplumu olarak değerlendiren ebeveynlerin çocuklarını korumaya yönelik hissettikleri sorumluluk, uzman görüşlerini takip etmelerini gerektirir. Uzman görüşlerini ve güncel bakım pratiklerini takip etmemeleri durumunda çocuğun başına kötü bir şey gelebileceğinden kaygı duyan ebeveynler, bu yöntemleri takip etme eğilimi sergilerler (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012, s. 232). Ne var ki çocuğun optimal bakımının sağlanması, temel gereksinimlerinin uzmanlarca ve görsel-yazılı basın kaynaklarıncı sunulduğu biçimde karşılanmasıyla sınırlı değildir. Çağdaş toplumda çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi de temel bakım faaliyeti kapsamına girmektedir.

Yirminci yüzyılın sonlarına doğru tıp, psikoloji ve pedagoji alanlarında ortaya çıkarak çocuğu şekillendiren gelişmeler neticesinde çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi yönünde kültürel bir baskı meydana gelir. Tıptaki gelişmelerin bedensel engelleri ortadan kaldırılabılır hale getirmesi, psikolojideki gelişmelerin çocuğun gelişebilmesi için ilk yıllarının desteklenmesi gerekliliğini ortaya koyması, ekonomik refahın artarak çocuğun daha fazla desteklenmesine olanak sunması ve politik düzlemde yaşanan gelişmelerle birlikte ebeveynler artık çocuklarının bütün eksikliklerini gidermeye, yeteneklerini geliştirmeye mecbur kalır. Çocukla kurulan tüm ilişkiler temelde çocuğun yaratıcılığını geliştirme, gelişimine katkıda bulunma ve çocukta öğrenme arzusu uyandırma işlevlerini yerine getirerek onun desteklenmesine hizmet eder. Çocuk, davranışlarının bir amacı olması yönünde bilinçlendirilir. Başka bir söylemle çocuğun aile statüsünü en azından devam ettirebilecek donanıma sahip olabileceği bir yetiştirme pratiği takip edilir. Özellikle düşük statülü ailelerde bu baskı daha belirgin ortaya çıkar ve çocukların bu ailelerde ebeveynlerinden daha iyi statülerinin olması önem kazanır (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012, s. 251-254). Bu bağlamda ebeveynlerin kendilerinden daha iyi olmalarını bekledikleri çocukları için bireysel beceri ve eğilimleri kazanmalarını sağlayacak modern eğitim yöntemlerini ve profesyonellerin sunduğu etkinlikleri takip etmelerinin önemli hale geldiği belirtilebilir.

Günümüz toplumlarında çocuklar, tüketimin önemli bir nesnesi olmak yoluyla da aile statüsünü yükseltmeye araç olmaktadır. İnal'a göre tüketime statüsel bir işlev gördüğü günümüzün kapitalist toplumlarında çok hızlı bir tüketime davet edilen çocuklar, ailelerin yüksek toplumsal statü satın almalarının en etkili aracı haline gelmişlerdir (İnal, 2009, s. 42). Postman, 20. yüzyılın sonlarını çocukluğun yok olmaya başladığı, yetişkinlik ve çocukluğun aynılaştığı dönem olarak değerlendirir ve bu görüşünü destekleyecek kanıtlar sunar. Öncelikle çocuklara özgü oyunların ortadan kaybolması ve çocukların sokakta arkadaşlarıyla oyunlar kurmak yerine sanal alemde, ebeveynleriyle aynı bilgisayar oyunlarını paylaşmaları, geleneksel oyun anlayışının terk edildiğine işaret eder. Çocuklara özgü yiyecek, şarkı, giysi, tutum gibi öğeler giderek ortadan kalkmış, çocuklar ayıp düşüncesinden uzaklaşmış, büyüklerine daha az saygı gösterir olmuş ve suç istatistiklerinde daha fazla yer alır hale gelmiştir. Postman çocukluğu tanımlayan pek çok öğenin sorumlusu olarak özellikle medya olmak üzere televizyonu gösterir (Postman'dan aktaran Sormaz ve Yüksel, 2012, s. 996-997). Ancak UNICEF çocukluğu tanımlayıcı öğelerin ortadan kalkma nedenleri olarak yapısal unsurlara odaklanır. Endüstri sonrası toplumlarının çocukları savaşlar, şiddet, ırk ayrımcılığı, mültecilik, zulüm ve sömürü, yoksulluk, ekonomik bunalım, ensest ilişkiler, suç, madde bağımlılığı gibi sosyal problemlerin mağdurları konumundadırlar (aktaran İnal, 2007, s. 36).

Elkind, çocuklara yönelik kaygı ve tasalarla baş edebilmek için ebeveynlerce yaratılan için çocuk yetkinliği kavramıyla Postman'ın görüşlerine destek oluşturur. Günümüzde aileler her zaman olduğundan çok daha keskin dönüşümler yaşamakta, risk altındaki aileler olgusu dünya çapında yaygınlaşmakta ve aileye alternatif yeni modeller giderek görünür olmaktadır. Bu dönüşümler, bilhassa da risk altındaki ailelere işaret eden ailevi krizler karşısında aileler, bu krizlerin esas mağdurları olan çocukların minimum zararla bunu atlatabileceği umudunu koruma ve çocuklarına yönelik kaygılarını hafifletebilme adına çocuklarının bu krizlerle başa çıkabilecek yetkinlikte olduklarına inanma eğilimi sergilemektedirler (Elkind, 2001, s. 17-19). Önceleri toplumdaki ahlaksızlıklar ve toplumun baştan çıkarıcı etkisi karşısında çocuklarının masumiyetlerini korumaya çalışan ebeveynler, günümüzde bu etkilere karşılık çocuklarının daha güçlü olduklarını, kendilerini koruyabilecek yeterlilikte olduklarını düşünmektedirler. Bu durum, günümüz çocuklarının eskiden olduğundan çok daha yoğun olarak yetişkin dünyasına ait olumsuz gerçekleri deneyimlediklerini ve bunların sonuçlarından mümkün olan en az zararı alacak şekilde kendilerini koruyacaklarının düşünüldüğünü yansıtmaktadır. Bu bağlamda günümüz çocuklarının yetişkinlerle aynı performansı

paylaşır, onların bildiklerini bilir, onlara benzer ve onlar gibi kendilerini koruyabilir hale geldiği ifade edilebilir.

Çocukluğun günümüzde kazandığı bu yeni anlamla beraber çocuk yetiştirme pratikleri de değişmiştir. Çocuğa ve çocukluğa ilişkin güncel algılamalar, çoğunlukla eskilerinden farklı disiplin yöntemlerini beraberinde getirmiştir. Günümüz endüstri sonrası toplumlarında çocuk, özel bakıma ihtiyaç duyan bir varlık olarak algılanmakta ve bu durum belirli bakım pratiklerini gerektirmektedir. Bu bağlamda özellikle yirminci yüzyılın sonlarından itibaren hızlı bir şekilde yaşanan ekonomik, sosyal, teknolojik değişimlerin çocuğa ilişkin bakış açısı ve çocukların yetiştirilme pratiklerine nasıl yansıdığını araştırmak önemli görülmüştür. Bu bakımdan torunlarına bakım sağlayan büyükanneler hem annelik deneyimine sahip olmaları hem de torun bakımına dahil olmak yoluyla aradan geçen 30-35 seneden sonra tekrar çocuk yetiştirmeleri bakımından bu değişimi iyi yansıtabilecek kişiler olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma Tasarımı

Artan yaşam süresine karşılık azalan doğurganlık, değişen evlilik modelleri, giderek yaygınlaşan boşanma ve beraberinde gelen yeniden evlilikler, tek ebeveynlik ve kadınların işgücüne katılımları gibi dünya çapında yaşanan dönüşümler, geçtiğimiz yüzyılda aile yapısında değişikliklere yol açmıştır. Küresel düzeyde yaşanan hızlı ve çarpıcı bu dönüşümler neticesinde, aile içinde çocuk bakım organizasyonu da belirgin bir değişikliğe uğramış, daha da özel olarak, büyük ebeveynler çocuk bakım faaliyetinde daha etkin rol oynamaya başlamışlardır. Torunlarının bakım faaliyetini üstlenen büyükannelerle yapılan bu çalışmada aile yapısı, aile içi ilişkiler ile görev ve sorumluluklarda değişikliklere yol açan eğilimlerin günümüzün çocukluk kavramını nasıl şekillendirdiğinin belirlenmesi ve yaşanan değişimlerin çocuk yetiştirme pratiklerine nasıl yansıdığının ortaya konulabilmesi amaçlanmıştır. Bir çocuğu yetiştirirken izlenen yöntemlerden hangilerinin günümüzde de takip edildiğinin hangilerinin ise değişime uğradığının anlaşılması için sınırlı sayıda katılımcının deneyimlerine odaklanılmıştır. Torunlarının bakım faaliyetinde önemli görevler üstlenen büyük ebeveynlerin ebeveynlik ve büyük ebeveynliğe ilişkin deneyimlerinin ayrıntılı bir biçimde karşılaştırılmasına olanak tanınması ve büyük ebeveynlerin bu deneyimleri nasıl algılayıp yorumladıklarını yansıtabilmesi bakımından niteliksel yöntem tercih edilmiştir.

Örnekleme, araştırmanın amacına uygun olacak şekilde torunlarının bakım ihtiyacına cevap veren ve bakım sürecine çeşitli yoğunluklarda dahil olabilen büyük ebeveynlerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılacak büyük ebeveynlerin seçimi olasılıklı olmayan örnekleme türlerinden biri olan kartopu örnekleme tekniği ile sağlanmıştır. Aynı özellikleri barındıran belli grup ya da kişilere ulaşılması riskini ortadan kaldırabilmek amacıyla birkaç kartopu oluşturulmasına dikkat edilmiştir.

Veri toplama tekniği olarak sorun alanındaki kişilerin görüş, düşünce, fikir, bakış açısı ve deneyimlerinin alınmasına olanak sağlayan “derinlemesine görüşme” tekniği tercih edilmiştir. Büyükanneler ve büyükbabaların deneyimlerinin karşılaştırılabilmesi açısından büyük ebeveyn çiftlerinin görüşmeye dahil edilmesi planlanmış, ancak büyükannelerin çoğunlukla dul olması, büyükbabaların evde olmaması ya da görüşmeye katılmak istememesi gibi nedenlerle görüşmeler sadece büyükannelerle sürdürülmüştür. Bu bağlamda örneklem, Antalya ilinde torun bakımına çeşitli yoğunluklarda dâhil olan 50 büyükanneden oluşmaktadır. Yapılan derinlemesine görüşmeler 2017 yılının Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında, katılımcı büyükannelerin evlerinde gerçekleştirilmiştir. En az 30 dakika ile en fazla 90 dakika süren görüşmeler, görüşmecilerin etraflarındaki kişilerden etkilenmemeleri için yalnızken yapılmıştır.

Alanda Elde Edilen Verilerin Sunuluşu

Bakımın Niteliğine İlişkin Büyük Ebeveynlik Modeli

Büyük ebeveynlerin aile biriminin ihtiyaçlarıyla ilintili olarak çocuk bakımına dahil olma dereceleri ve bakım niteliği farklılaşmakta, bakım süreciyle bağlantılı olarak büyük ebeveynler aile içinde çocuk koruyucu, aile koruyucu veya anne koruyucular olmak üzere temelde üç biçimde konumlanmaktadır. Çocuk koruyucular, çocukların biyolojik ebeveynlerinin çeşitli nedenlerle çocuk bakım ehliyetlerini yitirdikleri durumlarda tam zamanlı bakım sorumluluğunu üstlenen büyük ebeveynlere işaret ederken, anne koruyucular çalışan ebeveynleri desteklemek için düzenli ve kapsamlı bir çocuk bakım hizmeti sunan büyük ebeveynleri ifade eder. Torunları için tam zamanlı bakıcı olmak yerine resmi yarı zamanlı çocuk bakımının tamamlayıcıları konumunda olan ya da okul öncesi ve sonrası düzenli olarak (haftalık ya da daha sık) yardım ederek annelerin işgücüne katılmalarını ve daha uzun saatler çalışabilmelerini sağlayan büyük ebeveynler ise sağladıkları yardımcı bakım nedeniyle aile koruyuculardır. Büyükkannelerin bu üç temel büyük ebeveynlik modelinden hangisini izlediklerinin belirlenmesiyle, torun bakım faaliyetinin hangi şartlarda sürdürüldüğünün anlaşılacağı düşünülmüştür. Farklı aile düzenlemelerinin büyükkannelerin bakım pratiklerini farklılaştırabileceği görüşünden hareketle, bakımın niteliği ve yoğunluğu araştırılmıştır.

Araştırmaya katılan büyükkannelerin sundukları bakımın niteliği incelendiğinde, torunları için düzenli bakım sağlayan büyükkannelerin sayısının 28 olduğu görülmüştür. Torunlarının düzenli bakımını üstlenen büyükkannelerden 8'i torunları için eş zamanlı olarak yardımcı bakıcılar olarak konumlanmıştır. Düzenli bakımın, çoğu durumda en az 2 yıllığına olmak üzere haftanın 5 günü ortalama 12 saat sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu yoğunlukta sürdürülen bakım çoğunlukla (21 büyükanne) 0-5 yıllık bir süreçte devam etmektedir.

Torunlarının birincil bakımını üstlenerek çocuk koruyucular olarak konumlanan büyükkannelerin sayısının 6 olduğu görülmüştür. Torunları için tam zamanlı bakım sağlayan çocuk koruyucu büyükkannelerden 2'sinin ayrıca diğer torunları için eş zamanlı olarak yardımcı bakım sağladıkları anlaşılmıştır. Torunlarının birincil bakımını üstlenen büyükkanneler 0-5 yıl (2 büyükanne), 5-10 yıl (3 büyükanne) ve 10-15 yıl (1 büyükanne) aralığında değişen süreçte bakım sağlamaktadırlar.

Torunları için yardımcı bakım sorumluluğunu üstlenen büyükkannelerin sayısı 26'dır. Söz konusu büyükkannelerden büyük bir kısmının (10 büyükanne) yardımcı bakımı diğer torunları için başka ailevi bağlamlarda sağladıkları bakımla eş zamanlı sürdürdükleri anlaşılmıştır. Bu büyükkannelerin hemen hepsi (8 büyükanne) diğer torunlarına düzenli bakım sağlarken, 2 büyükanne diğer torunları için çocuk koruyucular olarak konumlanmıştır. Torunlarının yardımcı bakımlarını üstlenmiş olan büyükkannelerin çoğunun (16 büyükanne) yardımcı bakımını sağladıkları torunları için belli bir dönem düzenli bakımı üstlenmiş oldukları görülmüştür. Düzenli bakımdan yardımcı bakım sağlayıcılığa doğru geçişte etkili unsurun, torunların artan yaşı olduğu anlaşılmıştır. Torunların artan yaşlarıyla bağlantılı olarak kreş, anasınıfi veya okul eğitimlerine başlamaları, sağlanan bakımın niteliğini düzenli ve yoğun bakımdan ihtiyaç halinde ve destek niteliğinde sağlanan bakıma doğru dönüştürmüştür. Böylelikle görüşülen bakıcı büyükkannelerden 16'sı torunlarının sadece yardımcı bakımlarını üstlenmişlerdir.

Bakım Sağlanan Torunların Yaş Özellikleri

Torunların yaşı, yaşa göre farklılaşan temel gereksinimler ve bunların karşılanması bağlamında büyükkannelerin bakım rollerini çeşitlendirebilmektedir. Torunların yaşının büyükanne torun ilişkisinin niteliğine etki eden bir faktör olması, büyükkannelerin yaşlarının yanı sıra torunların yaşlarının da sorgulanmasını gerektirmiştir.

Büyükanelerin bakım sorumluluğunu üstlendikleri toplam 89 torunları olduğu ve ailevi bağlam gözetilmeksizin, 54 torunun 0-6 yaş grubunda yer aldığı anlaşılmıştır. Torunlardan düzenli olarak bakım sağlandığı görülen 33'ünün yaş ortalaması 4,17'dir. Tam zamanlı (ortak hane düzenlemesi) bakım sağlanan 8 torunun ortalama yaşı 8,51'dir. Büyükanelerin yardımcı nitelikte bakım sağladıkları 48 torunun yaş ortalamasının 7,08 olduğu görülmektedir.

Büyükanelerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Torun sayısı

Büyükanelerin bakımını üstlendikleri kaç torunlarının olduğunun belirlenmesi, torunlarla kurulan iletişimin niteliği ve yoğunluğunun incelenbilmesinde önemli bir unsurdur. Büyük ebeveynlerin sahip oldukları torun sayısı arttıkça, torunlarıyla kurdukları temas azalma eğilimi gösterirken; azalan torun sayısı, daha uzun ve potansiyel olarak daha güçlü bağlar ile ilişkilendirilmiştir. Az sayıda torun sahibi olmak, büyük ebeveynlerin enerjilerini yakın hatta aynı yaşta torunları arasında paylaşmak durumunda kalmasını engelleyerek daha güçlü ilişkilere olanak tanımakta, torun bakım faaliyetine katılım düzeylerini artırmaktadır (Herlofson ve Hagestad, 2012: s. 30; Armstrong, 2005, s. 9). Diğer yandan bakım faaliyeti üstlenilen çocukların sayısındaki artış, büyük ebeveynlerin özellikle de büyükanelerin ev içindeki iş yüklerini doğru orantılı olarak artırmakta, torunların kişisel gelişimlerini destekleyecek aktivitelere harcadıkları zamanı sınırlandırmaktadır. Bu gerçeklerden hareketle büyükanelerin bakım sorumluluklarını üstledikleri torunlarının sayısının belirlenmesi gerekli görülmüştür. Araştırmaların verileri doğrultusunda, dünya çapında etkili olan artan yaşlı nüfusu ve doğurganlığın azalışı gibi demografik değişimlerin neticesi olarak büyükanelerin ortalama 2-3 toruna sahip olduğu ve torunlarından 1 ya da 2'si için bakım sağladıkları anlaşılmıştır.

Yaş özellikleri

Büyük ebeveynlerin yaşları, torun bakım sorumluluğunu üstlenmeye ilişkin tutumlarını etkiler ve bakıcı olarak üstlendikleri rolleri şekillendirirken, ikili arasında kurulan ilişkilere yön verir. Burgess'ün aktardığı üzere Winefield ve Air (2010) her yaştan büyükanne ve babaların torunlarının bakımını üstlendiklerini ancak orta yaş ve üzerindeki büyük ebeveynlerin aksine, 55 yaşın altındaki büyük ebeveynlerin disiplin, bakımı üstlenme ve çocuk bakımıyla ilgili danışmanlık konularında daha fazla sorumluluk sahibi olduklarını ortaya koymuştur (2015, s. 72). Diğer yandan yaşça büyük büyük ebeveynlerin potansiyel sağlık sorunları nedeniyle torunlarına bakım sağlama olasılıkları düşmektedir (Dunifon ve Bajracharya, 2012, s. 1171). Büyükanelerin yaş dağılımlarına ilişkin araştırmadan edinilen veriler bu görüşlerle paralellik göstermiş, bakım faaliyetini üstlenen büyükanelerin yaş ortalamasının 59,16 olduğu anlaşılmıştır.

Torunlarına bakım sağlayan büyükanelerden oluşan görüşmecilerin yaş dağılımı incelendiğinde çocuk koruyucular olarak konumlanan büyükanelerin 59.8 yaş ortalamasına sahip olduğu görülmüştür. Torunları için sağladıkları düzenli bakımla ilintili olarak anne koruyucular biçiminde konumlanan 28 büyükanenin yaş ortalamasının 57.4 olduğu anlaşılmıştır. Tamamlayıcı nitelikte bakım sağlayan büyükanelerin yaş ortalamaları ise 60.1'dir.

Ebeveynlik ve Büyük Ebeveynlik Karşılaştırması

Büyük ebeveynlerin büyük ebeveynlik-ebeveynlik karşılaştırmasına ilişkin algılamaları, bakım pratiklerini etkileyen bir unsurdur. Torunlarına bakım sağlamak ile çocuklarını yetiştirmek arasında bir fark olmadığını belirten büyük ebeveynler, başarılı çocuklar yetiştirmiş olmalarına inanmaları nedeniyle torunlarını büyütürken de aynı çocuk bakım stratejilerini kullanma eğilimi sergilemektedirler. Diğer taraftan büyük ebeveynlik deneyimi, özellikle de ebeveynlikleri sürecinde

deneyimlememiş oldukları yeni zorluklar içerdiği zamanlarda çocuklarına yaptıkları ebeveynlikten farklılık göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, büyük ebeveynler torun ve çocuk bakımı arasında farklılık görmedikleri durumlarda benzer yetiştirme stratejilerini hayata geçirirlerken, aksi durumda ise farklı çocuk yetiştirme yöntemleri izlemektedirler. Burada belirleyici olan, torun ve çocuk bakımına ilişkin algılamalardır. Bu bağlamda, torun bakımının çocuk bakımından farklılaştığı noktaların anlaşılabilmesi için öncelikle büyükannelerin torun ve çocuk bakımına ilişkin algılamaları, aralarında fark görüp görmedikleri değerlendirilmiştir. Büyükannelerin hangi bakım pratiklerini uyguladıkları anlaşıldıktan sonra, büyük ebeveynlik ve ebeveynlik tutumları araştırılmıştır. Ebeveynlikten büyük ebeveynliğe geçiş sürecinde dünyada nüfus, sağlık, teknoloji, ekonomi gibi alanlarda yaşanan dönüşümler neticesinde çocuğa, aile ve toplumdaki yerine, ihtiyaç ve gereksinimlerine yönelik bakış açısı değişmiştir. Bunların yanı sıra büyük ebeveynlerin söz konusu süreç içinde kendi kişisel deneyimleri ve edindikleri tecrübeler de çocuklara ilişkin yaklaşımlarını farklılaştırabilmiştir. Bu durum büyük ebeveynlerin torunlarının bakımını sağlarken çocuklarına uyguladıklarından farklı yetiştirme pratikleri sergilemeleri sonucunu doğurabilmektedir. Bu bağlamda, günümüzde çocuğun kazandığı anlamın ve çocuk yetiştirme sürecinde değişen ve aynı kalan pratiklerin anlaşılabilmesi için büyükannelerin torun ve çocuk bakımına ilişkin algılamalarının yanı sıra ebeveyn ve büyük ebeveynlik tutumları değerlendirilmiştir.

Deneyimler mi yoksa uzman görüşleri mi?

Büyükannelerin bakım sürecinde hangi bakım pratiklerini uyguladıkları, pedagojik önerilere ilişkin tutumları ve çocukların kişisel yeteneklerini ne denli destekleyebildikleri, sağlanan bakımın niteliğine işaret etmektedir. Çocukların kişilikleri, yetenekleri doğrultusunda, uzman görüşleri ile güncel bakım pratikleri takip edilerek yetiştirildiği sorumlu ebeveynliğe ilişkin çağdaş yaklaşım, büyükannelerin torun bakım faaliyetlerine de yansımaktadır. Torunların bakımını üstlenen büyükanneler, torun yetiştirirken çoğunlukla kendi ebeveynlik tecrübelerinden yararlanmışlar ya da aile büyüklerini ve sosyal çevreden tecrübeli kişileri örnek almışlardır. Ayrıca büyükannelerin bakımı salt kendi ve güvenilir buldukları yakınlarının tecrübelerine dayandırmadıkları, yardım ya da bilgiye ihtiyaç duyduklarında torunlarının ebeveynlerinden, özellikle de annelerden ve televizyon, kitap, internet gibi yazılı ve görsel iletişim araçlarından yararlandıkları da anlatılarından anlaşılmıştır. Büyükanneler için televizyon, internet ve kitap gibi kitle iletişim araçları torun bakım sürecindeki önemli rehberlerdir.

“...annelik tecrübelerim, nasıl büyüttüysem. Mesela biz eskiden çocuk doğar doğmaz şekerli su verilirdi şimdi verilmiyor, bunları öğrendim yeniden. Büyük gelinim sağlıkçı olduğu için verilmeyeceğini söyledi. Benim üç tane oğlum var, üçüne de doğar doğmaz şeker verdik, şekerli su. Emziklerini batırırız reçellere, şekerli suya verirdik. Bunların verilmeyeceğini öğrendik, bir yaşına kadar şeker verilmeyeceğini, tuz verilmeyeceğini öğrendik. Bizimkiler rastgele büyümüş, evet rastgele büyümüş...” (G41, bakım faaliyetine dahil olunan torun sayısı 1)

“...fark çok var, şimdi mesela kolik bebek, bizim bebeğimiz kolik bebekmiş. Ben ilk defa böyle bir şey duydum. Bizimkilerin de sancısı oldu ama bu farklı işte. Fön makinesi tutacaksın, arabada geziyorsun, ya ses yapacaksın. Biz öyle bir şey bilmiyorduk, o kadar çocuk büyüttük bunu yeni öğrendim. Belki de vardı o zaman da vardı ama biz bilmiyorduk, hiç duymadık. Ha mesela biz her gün çocuğu doktora da götürmüyorduk yani, şimdi 15 günde bir doktordayız, ağladı doktora git, yy güldü doktora git...” (G2, bakım faaliyetine dahil olunan torun sayısı 1)

Alıntılarda da vurgulandığı üzere büyükanneler geleneksel bakım uygulamalarının yanı sıra orta kuşağın kural ve yetiştirme yöntemlerini, uzmanların önerilerini takip ederek çağdaş bakım pratiklerini

uygulamışlardır. Yazılı-görsel pek çok kaynakta ve uzmanlarca doğru olduğu vurgulanan çocuk yetiştirme yöntemlerinin kendi ebeveynliklerinde uyguladıkları yöntemlerden farklı olduğuna kanaat getiren büyükanneler, güncel bakım pratiklerini takip etmeye dikkat etmişlerdir. Torun yetiştirme sürecinde pedagojik önerilerin uygulanmasına yönelik tutum büyükannelerin kendi seçimleri olabildiği gibi orta kuşağın beklentisi de olabilmektedir.

“...çok, çok fark var çok. Şimdi her şey bizde yok saatinde vereceğim, yok şunu vermeyin, yok bunu etmeyin. Çocuk ağlıyor acıkmış, yok saati gelmeden yemesin. Biz öyle değildik, çocuk acıkınca meme verirdik, acıkınca şey verirdik, yani şimdi tabii ki çok farklı yani. Yani her şey farklı, giyimi farklı, yedirmesi farklı, yatırması farklı, yani nasıl diyeyim fark başka... Ya zaten şimdiki nesil eski neslin şeyini beğenmiyor ya, işte eskiden farklıymış şimdiki farklı diye eski şeyi kabul etmiyorlar, zaten de şimdi yeni teknolojiye uygun nasılsa ona göre davranıyorsun...” (G12, bakım faaliyetine dahil olunan torun sayısı 1)

Saha verileri, bakım sorumluluğunu üstlenen büyükannelerin torunlarını yetiştirirken en çok müracaat ettikleri ve en güvenilir buldukları kaynağın kendi tecrübeleri olduğunu yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra aile, komşu ve arkadaş çevresinden iyi ebeveynler olduklarına kanaat getirilen bireylerin davranışlarının örneklenmesi de bakım faaliyetini şekillendirmektedir. Büyükanneler için çocuk bakım faaliyetinde geleneksel uygulamalar hala geçerliliğini korumaktaysa da yazılı-görsel basın kaynakları ve uzmanlar tarafından sunulan bakım pratiklerinin baskısına karşı da mutlak bir direnç göstermedikleri belirtilebilir. Büyükanneler, ebeveynlik tecrübeleri torunların bakım ihtiyacına cevap vermekte yetersiz kaldığı için kendi istemleriyle ya da çocuklarını ancak uzmanların belirttiği gibi yetiştirirlerse doğru bir bakımı sunacaklarına inanma eğilimi sergileyen orta kuşağın istemlerine uyarak geleneksel bakım pratiklerinin dışına çıkmışlardır. Bu bağlamda sahadan edinilen bilgiler, Beck ve Beck-Gernsheim'ın (2012, s. 221-230) modern ötesi toplumlarda geleneksel anne-baba bilgilerinin ve kadınca hislerin çocuk bakımı konusunda güvenilir kaynaklar olmaktan çıkması nedeniyle ebeveynlerin pedagojik önerileri uygulamaya eğilimli olduğuna ilişkin görüşlerini desteklemektedir.

Ebeveynlikten büyük ebeveynliğe uzanan süreçte değişen koşullar

Çocuğun temel gereksinimlerinin uzmanlarca ve görsel-yazılı basın kaynaklarınca sunulduğu biçimde karşılanması, çağdaş çocuk bakım pratiklerinin yalnızca bir kısmını oluşturmaktadır. Optimal bakım için çocuğun yeteneklerinin de geliştirilmesi elzemdir. Çağdaş toplumda çocuk bakım faaliyeti, çocukların temel ihtiyaçlarını karşılama, çocuğu kişisel gelişimine ve yaratıcılığına katkıda bulunacak faaliyetlere yönlendirme ve çocukta öğrenme arzusunu teşvik etmeyi kapsamaktadır. Çağdaş bakıma ilişkin bu beklentinin ebeveynler kadar, kimi nedenlerle ebeveynlerin bakım sorumluluğunu paylaşan büyükannelerin bakım pratiklerine yön verip vermediği sorgulanmıştır. Büyükannelerin kendi çocukları ve torunlarına bakım sağladıkları dönem arasında ortalama 30-35 sene fark bulunduğu göz önüne alındığında, değişen bakım pratiklerini bizzat tecrübe edebilecekleri düşüncesinden hareketle ebeveynlik ve büyük ebeveynlik deneyimlerini kıyaslamaları istenmiştir. Torunlarına bakım sağlayan büyükannelerin hepsi, torunlarına bakım sağladıkları koşulların çocuklarını yetiştirdikleri dönemden çok büyük farklılık gösterdiğini belirterek özellikle ebeveynlikleri dönemlerindeki kısıtlı imkânların çocuk bakımını nasıl zorlaştırdığı üzerinde durmuşlardır. Alım güçleri olsa dahi hayatı kolaylaştıran cihazların olmaması ya da yaygın kullanılmaması, hazır giyim, tekstil, gıda ve temizlik ürünlerinin günümüzdeki kadar çok ve çeşitli olmaması, ebeveynliklerini daha yorucu olarak tanımlamalarında etkili olmuştur. İmkânların yetersizliği, erken yaşta ve birden fazla çocuk sahibi olmak ve çoğunlukla

evlilik yoluyla edindikleri ebeveynleriyle aynı evi paylaşmaları, büyükannelerin ev içinde çok fazla iş yüküne sahip olmalarına yol açmıştır.

“...çocuğu bir doyurup atardım oralarda oynardı, acıktığında ağlardı, biz iş güce bakardık. İş çoktu ya, eskiden iş çoktu. Bir de biz aile ile oturuyorduk büyüklerin işi çoktu, 10 kişi evin içinde bir sürü işle uğraşıyordum, çocukla nasıl ilgileneceğim...” (G47, bakım faaliyetine dahil olunan torun sayısı 1)

“...benim günümün çoğunluğu bez yıkamakla, ev temizlemekle, yemek yapmakla geçiyordu; benim çocuklarla çok ilgim yoktu, zaman bulamıyordum...” (G11, b bakım faaliyetine dahil olunan torun sayısı 3)

“...bizim zamanımızda kısıtlıydı her şey. Kayınvalide vardı başımızda, onların işi vardı. Eski kayınvalideler öyle kendilerine öncelik isterler. Çocukları bırakıyorduk, onların ihtiyaçları ile ilgileniyorduk. Şimdi öyle değil, şimdi özgürüz, rahatız. ...kızlara diyorum ne kadar da kıyarmışım, hiç önemsememişim, işlere öncelik verirdim, onları ikinci plana atardım. Buna gelince ama her şey, öncelik torun...” (G18, bakım faaliyetine dahil olunan torun sayısı 1)

İş yükü nedeniyle kendi çocukları için yeterince zaman ayıramadıklarını ifade eden büyükanneler için ebeveynlikten büyük ebeveynliğe geçiş sürecinde bir yandan teknolojik gelişmeler çocuklara ayrılan zamanın artmasına olanak tanırken, diğer yandan da çocuk, daha büyük sorumluluklarla yetiştirilmesi gereken bir varlık olarak tanınır hale gelmiştir. Ebeveynlikleri dönemindeki kısıtlı imkânlarla kıyaslandığında günümüzde imkânların daha bol olması, teknolojik araç gereçlerin yaygın kullanımı, ebeveynlerle ayrı hane düzenlemelerine geçilmesi ve bazı büyükanneler için torun bakımının istihdamdan ayrıldıkları döneme denk gelmesi, torun bakım sürecinde büyükannelerin üstlendikleri çoklu rollerin daha az olduğuna işaret etmektedir. Üstlendikleri rollerin azalmasıyla birlikte iş yükleri de azalan büyükanneler için bu durum, torunlarına daha fazla zaman ayırabilmelerini mümkün hale getirmiştir. Ebeveynlikleri döneminde evin işleri, misafirler ve ortak hane düzenlemesine sahip olunan ebeveynlerin hizmeti için çocuklarını ihmal ettiğini düşünme eğiliminde olan pek çok büyükanne, torunlarla keyifli vakit geçirmenin her şeyden önemli hale geldiği belirtmiştir.

“...evime çocuklar asla, çok ayıp çok üzgünüm ama benim çocuklarım top oynayıp okuldan gelen oğlum kapının önünde eşofmanlarını çıkarıp içeri öyle girerdi ama torun geliyor babaanne çok yoruldu diyordu oturuyor. Olsun ben onu yıkarım diyorum, orada o konuya nokta koyuyorum ama onu üzmiyorum. Şimdi oğlum diyor ki, anne bu ne, biz ne çektik, karyolanın, yatağın üzerinde tepiniyorlar annem susuyor. Toruna daha çok hak tanıyorsun, farklılık bu var. Ama hayatın belli bir yerine gelmişim ben, onlarla geçirdiğim vakti o evin temizliğine mi harcayayım...” (G29, bakım faaliyetine dahil olunan torun sayısı 1)

“...ya ben çocuklarımı şöyle doya doya bir ilgilenemedim gibi geliyor, kucağıma alıp sevedim gibi, iş güç dünya telaşı. Ev işini çok önemsiyordum, çok titizdim mesela eve günlük temizlik yapıyordum. Şimdi çocuklar dağıttıyorlar umursamıyorum yani, onlar mutlu olsun yeter diyorum. Kendi çocuklarıma dağıttınız burayı, kirlettiniz diye çok kızıyordum, onlara kızamıyorum...” (G37, bakım faaliyetine dahil olunan torun sayısı 3)

Yukarıdaki anlatılarda da izlendiği üzere, kendi ebeveynlikleri döneminde kimi gerekçelerle çocukları için yeterince zaman bulamadıklarını belirten büyükanneler, şimdi çokça olan zamanlarını öncelikle torunlarının istek ve ihtiyaçlarının giderilmesine ayırdıklarını ifade etmişlerdir. Üstelik artan yaş, kazanılan olgunlukla birlikte hayatta neyin daha önemli olduğuna ilişkin değişen algılamalar da büyükannelerin çocuğa ilişkin bakış açılarını değiştirmiştir. Büyükanneliğe geçişle birlikte önceliklerinin değiştiğini, torunlarla geçirilen zamanın her şeyden kıymetli olduğuna dair bir farkındalık kazandığını ifade eden büyükanneler istek ve ihtiyaçların karşılamaında kendi evlatlarına yaptıklarından farklı olarak önceliği torunlarına verdiklerini ifade etmişlerdir.

Optimal bakım ve nitelikli beraberlik

Bakım faaliyeti üstlenilen çocuğun istek ve ihtiyaçları karşılanırken, yetenek ve yaratıcılığının desteklenip desteklenmediği, çocukla birlikte kişisel gelişimine katkı sağlayacak aktivitelerin yapılıp yapılmadığı ise, güncel bakım pratiklerinin ne ölçüde izlendiğine işaret etmektedir. Torunlarının bakım faaliyetini üstlenen büyükannelerin torunlarıyla birlikte günlerini nasıl geçirdikleri değerlendirildiğinde, aktivitelerin çocuk istek ve ihtiyaçları doğrultusunda şekillendiği anlaşılmıştır. Büyükannelerin hepsinin öncelikli olarak bakım sağladıkları çocuğun temel ihtiyaçlarını gidermeye yönelik faaliyetler gerçekleştirdikleri anlatılara yansımaktadır. Temel gereksinimlerin karşılanmasına ek olarak ev içinde ve dışında çocukla birlikte oyun oynama, çocuğa masal anlatma, çocuğu yaşatlarının bulunduğu parklara götürme gibi çocuğun kişisel gelişimini destekleyici diğer etkinlikler, büyükannelerin günlük rutinlerini oluşturmaktadır.

“...en güzel eğitimi vermek ona, sevgiyi saygıyı öğretmek, ben öyle düşünüyorum, yararlı hale getirmek. Sırf bakmak için, sırf onun karnını doyurmak için değil, ona ne öğretirsen kar amaçlı düşünüyorsun, o da seni mutlu ediyor...” (G6, bakım faaliyetine dahil olunan torun sayısı 2)

“...yeniliklere bakaraktan bir takım şeyleri de örnek aldığım oluyor yani mesela benimkileri kırk yılda bir tiyatro, sinemaya götürseydim bunları her fırsatta götürmeye çalışıyorum, öğretiler bilsinler. ...bir de teknolojiyi de görüyorsunuz artık onları da uygulamaya çalışıyorsunuz, torunlar daha farklı oluyor işte o yüzden. Bilgin farklı oluyor, tecrüben farklı oluyor, düşüncelerin farklı oluyor. Bir de oturuyorsun ya böyle emeklisin ya her şeyi, böyle geçmişi gözünün önünden böyle şerit gibi geçiriyorsun, keşkelerin çok oluyor onun için onları yapmamaya çalışıyorsun. Sonuçta bir karşılaştırma şansım var, şunu yapmışım şöyle bir sonuç verdi gibi...” (G27, bakım faaliyetine dahil olunan torun sayısı 2)

“...bahçeye çıkar oyun oynarız, bisiklet biniyor, oyun oynuyor arkadaşlarıyla. Ondan sonra eve dönüyoruz, evde resim çalışmaları, öykü okuyorum, kitap okuyorum çocuğuma, konuşmalarında davranışlarında eğitici olmaya çalışıyorum eğitimci olarak, yaptığı yanlışlara müdahale ediyorum...” (G35, bakım faaliyetine dahil olunan torun sayısı 1)

“...örneğin bir çizgi film izliyoruz onu resimliyoruz, resimleri anlatıyor bana. Bir şarkı, bir marş söylüyoruz, başka bir şeyler. Sonra çok değişik oyuncakları var, her şeyi kapatıp oyuncak odasına gidiyoruz, orada işte legolarıyla oynuyoruz, bir şeyler inşa ediyoruz. Enstrümanları var, onlarla müzik yapıyor, dans ediyoruz. Sonra ikinci öğünü yiyor, ondan sonra gene yapmadığımız bir şey varsa, onun istediği bir faaliyet varsa onu yapıyoruz. Şehirler kuruyoruz, böyle değişik oyunlar

oyunuyoruz işte, kesme yapıştırma bir şeyler yapıyoruz...” (G42, bakım faaliyetine dahil olunan torun sayısı 1)

Katılımcı büyükannelerin hemen hepsi, torunlarının günlük temel ihtiyaçlarını karşılamamanın ötesinde onlarla kişisel gelişimlerini destekleyecek aktiviteler düzenlemeye önem göstermektedirler. Ebeveynlikten büyük ebeveynliğe uzanan süreçte yaşları ve edindikleri tecrübeler doğrultusunda olgunlaşmış ve bilinçlenmiş olmalarının ötesinde, bir çocuğun yetiştirilmesinin taşıdığı büyük sorumluluğa ilişkin kazandıkları farkındalık, büyükannelerin torunlarına yaklaşımlarının çocuklarına olduğundan daha farklı olmasıyla sonuçlanmıştır. Temel ihtiyaçların karşılanması konusunda çocuklar ve torunlara yaklaşımları benzerlik gösterse de büyükanneler, torunlarının başarılarını desteklemeye daha büyük hassasiyet göstermektedir. Kendi ebeveynlikleri döneminde gerek çalışıyor olmaları, gerek ev içinde iş yüklerinin çok olması gerekse de çocuğun ayrı bir birey olduğuna ilişkin bir bakış açısına sahip olmamaları nedeniyle büyükanneler kendi çocuklarına yeterli zamanı ayıramamışlardır. Üstelik orta kuşak çocuklarının aksine ebeveynlikleri döneminde aralarında çok yaş farkı bulunmayan ikiden fazla çocuk sahibi olmaları, çocukların her biri ile geçirilen zamanı iyice azaltmıştır. Günümüzde ise boşanma, kadınların iş piyasasına artan katılımları, eşlerin ayrı şehirlerde çalışmak durumunda kalması gibi nedenlerle büyükanneler orta kuşak çocuklarının, çocuklarına zaman ayırma konusunda daha büyük bir baskıyla karşılaştıklarının farkındadırlar. Çocuklarının hepsinin kendi ailelerini kurarak evden ayrılması, kimileri için emekli olmak, iş yüklerinin daha az olması, büyükannelerin çokça boş zamanları olmasına işaret eder. Bir çocuğun yetiştirilmesinin ne kadar kıymetli olduğuna ilişkin kazandıkları farkındalık ise bolca olan boş zamanlarını çocuklarına adanmalarıyla sonuçlanmıştır. Büyükanneler torunlarına verdikleri değeri ve onları ne kadar sevdiklerini gösterebilmek için onlarla nitelikli zaman geçirmeye çaba sarf etmektedirler. Büyükanneler torun bakım faaliyetinin esas öznesi olan kendi çocuklarının yardım taleplerine cevap vererek bir yandan çocukları için ne kadar özveride bulunmaya gönüllü olduklarını göstermişlerdir. Diğer yandan da torunlarıyla nitelikli beraberlik geçirmek için gösterdikleri fedakârlıklarla çocuğa ilişkin bakış açılarının büyük ebeveynliğe geçiş sürecinde nasıl değiştiğini ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda sahadan elde edilen bu veriler, Yıldırım ve Yıldırım (2009, s. 188-189) ve Elkind'in (2001, s. 22-23) ailenin geçirdiği çağdaş dönüşümlerin günümüzde ebeveynleri çocukları için en uygun bakım çerçevesinde daha çok fedakârlık yapmaya zorladığı görüşlerine destek olmaktadır. Ayrıca, büyükannelerin ister kendi deneyimlerinden yola çıkarak ister orta kuşağın isteği doğrultusunda olsun, torunlarını eğitimlerine katkıda bulunabilecek aktivitelerle yönlendirdiklerine ilişkin saha verileri, Aydın (2013, s. 202) ve Beck, Beck- Gernsheim'in (2012, s. 249-268) günümüzün endüstri sonrası toplumlarında ailelerin az sayıda ama iyi yetiştirilmiş çocukları aracılığıyla kendilerini gerçekleştirip aile statüsünü artırdığına ilişkin görüşleriyle paralellik göstermektedir.

Bakım sürecinde orta kuşak tutumları

“doğru” ve “etkili” bakıma dair çelişen yaklaşımlar

Görüşülen büyükanneler bakımını üstlenmiş oldukları çocuklar için şu an daha aktif roller üstlendiler de büyük ebeveyn kimliğini edinene kadar geçen süreçte hem temel ihtiyaçların karşılanma şekli hem de bir çocuk için neyin daha iyi olduğuna ilişkin görüşler farklılaşabilmiştir. Bu durum, büyükannelerin torunlarının bakımı esnasında çocuğun ebeveynleri olan orta kuşak müdahalesiyle karşılaşmalarında ve bakım konusunda yaşadıkları tartışmalarda görünür olmaktadır.

“...ya bir defa çocukların sağlığı açısından hem disipline edilmesini istiyorlar, kendi disipline ettikleri durumu bize de dikte ediyorlar, işte bunun dışına çıkılmasın, farklı davranışlar olmasın filan. Şımartılmasın istiyorlar. Gereksiz yiyecekleri çikolata gibi mesela şeyleri çocuklar çok talep ediyor, o konuda ısrarcı

davranışlarına rağmen kısıtlamamızı istiyorlar. Dedemiz bu konuda biraz taviz veriyor yani onları mutlu ettiğini zannediyor ama zarar veriyor biryerde de, o konuda biraz esnek davranıyor, ondan rahatsız olabiliyorlar. Dolayısıyla yeme içme konusunda itinalı davranmamızı istiyorlar. Zamanla bu konulara tabii adapte oluyoruz, ilk etapta biraz sıkıntı olmuyor değil, oluyor öyle işte. Onların temiz tutulmalarını istiyorlar, banyosu yapılsın diyorlar falan şudur budur. Zaten onlar yapıyor ister istemez. Zaman zaman onların doğruları ile benim doğrularım aynı olmayabiliyor. Hayır, anne o sizin zamanınızda diyor mesela kızım, böyle olmaması lazım diyor ama onun dışında eti senin kemiği benim misali biraz da güvendikleri için gözlemleri doğrusunda bir yanlışlık varsa zaten uyarıyorlar anne bunu böyle yapma diye. Ben de ona göre kendimi düzeltmeye çalışıyorum düzeltebildiğim kadariyle ama bazen de alışkanlıklarım var onun çok dışına çıkamıyorsam da kendimi zorluyorum annesi babası böyle istiyor böyle olması doğrudur falan diye ya...” (G50, bakım faaliyetine dahil olunan torun sayısı 2)

“...yemesinde mesela yiyiver yiyiver yiyiver derim ben, yiyecekse yer yemeyecekse yemez bu konularda, böyle konularda yani. Zaten gerekeni yapıyorum, onların karışacağı şeyleri de yapmamaya çalışıyorum. Ben bana kalsa belki yaparım ama bu benim düşüncem ama benim düşüncem de şu anda çocukların üzerinde geçerli değil. Bizim zamanımızda telefon mu vardı, tablet mi vardı, onların fikirlerine de saygı duyuyorum, doğru olanı onlar yapıyor diye...” (G38, bakım faaliyetine dahil olunan torun sayısı 2)

Düzenli ya da kısa süreli olsun bakım faaliyetini üstlenerek torunlarının temel ihtiyaçlarına cevap verebilmek, büyükanneler için öncelikli bir hal almıştır. Ancak yukarıdaki anlatılarda da yansıdığı gibi bu ihtiyaçlara nasıl cevap verileceği aradan geçen 30-35 yıllık süreçte değişikliğe uğramıştır. Bir yandan orta kuşak ebeveynler çocuklarını yetiştirirken aksi durumda çocuğun başına kötü bir şey gelebileceğinden kaygı duydukları için uzman görüşlerini ve güncel bakım pratiklerini takip etme eğilimindedirler. Diğer yandan değişen teknolojinin yeni ihtiyaçlar yaratması, söz konusu ihtiyaçlar karşısında büyük ebeveynlerin ebeveynlik tecrübelerini yetersiz kılmıştır. Bu dinamikler büyükannelerin geleneksel bakım uygulamalarını zaman zaman terk edebilmeleriyle sonuçlanmıştır.

Teknolojik ürünlerin bakım sürecinin ayrılmaz bir parçasına dönüşmesi

Büyük ebeveynliğe geçiş sürecinde çocukları, gelişimine katkıda bulunması gereken varlıklar olarak değerlendirmeye başlamış olan büyükannelerden çoğunun, çocukların kişisel gelişimlerinin desteklenmesi konusunda da güncel bakım pratiklerini izleyen orta kuşakla ters düştüğü anlaşılmıştır. Çocukların yetiştirildiği dönemdeki kısıtlı imkânlarla kıyaslandığında torun bakım faaliyetinin gerçekleştiği süre zarfında hayatı kolaylaştıran cihazların yaygın kullanımı ve çok ve çeşitli hazır ürünlerin mevcudiyeti, büyükannelerin torunlarının ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılayabilmesine olanak tanımaktadır. Büyükannelerin çocuğun ihtiyaçlarına daha etkili ve kolay cevap verebilmelerini sağlayan bu durum, büyükanneleri rahatlatmaktadır. Ancak çocukları yetiştirdikleri dönemde daha önce karşılaşmamış oldukları yeni imkânlar, yeni zorlukları da beraberinde getirmiştir. Özellikle teknolojik yenilikler, bakım faaliyetini oldukça değişikliğe uğratmıştır. Teknolojik cihazların bakım sürecinde orta kuşak tarafından birer oyalama kaynağı olarak kullanılması, büyükanneler için çocuk bakımını alışkın olmadıkları yeni ve zorlayıcı bir faaliyete dönüştürmektedir.

“...bu teknoloji özellikle küçük çocuklara daha bir yaşındaki çocuğa benim gelinim telefonu önüne koyuyor, oyun açıyor böyle yemek yedirmeye çalışıyor, yok

böyle bir şey yanlış, çok yanlış...” (G44, bakım faaliyetine dahil olunan torun sayısı 3)

“...valla bizim zamanımızda bizim çocuklarımızın zamanında oyun çok daha güzeldi, şimdi çocuklar oyun yaratmayı bilmiyorlar, oyun oynamayı bilmiyorlar, aşağıya iniyorlar oyun kurmayı bilmiyor, arkadaşlık ilişkileri yok. Şurada komşudan komşuya bilgisayarla iletişimle oynuyorlar, bir araya gelerek değil ve aynı şey aile bireyleri için de geçerli. Büyük kızımda öyle oğlan kendi odasında, kız kendi odasında, anne baba bu tarafta tek başlarına. Bizim zamanımızda böyle değildi, biz hep bir aradayık, bir arada konuşurduk, bir arada otururduk, kararlar alırdık, anlatırdık. Şimdi öyle bir iletişim yok, paylaşım yok, hiçbir şey yok şimdi. Tabii bunlar yani bakımı zorlaştırıyor, zor iletişim kuruyoruz, telefonun başındalar. Yani bizim için de geçerli bir aradayız, ben alıyorum telefonu şurada oturuyorum, kızım alıyor burada oturuyor, torunlar alıyor tableti orada oturuyor, öbürü alıyor bilgisayarın başında orada oturuyor, odada televizyon çalışıyor. Bir aradayız ama laf yok ya, ilgileri bizde değil, ilgiler telefonda, tablette, bilgisayarda...” (G7, bakım faaliyetine dahil olunan torun sayısı 2)

“...bu internet çok fena, eskiden internet yoktu. Ben geçen çivi çakayım diye uğraşıyordum geldi torun çatalın içine çivi koydu tuttu tak çıt çıt çıt çaktı, babaanne böyle yapacaksın diye bana gösteriyor. Ama büyüklerin olduğu sitelere de giriyor ya sürekli bir takip halindesin, insan korkuyor, sapıklık olayları bu kadar hiç yoktu...” (G9, bakım faaliyetine dahil olunan torun sayısı 1)

Büyükannelerin hemen hepsi telefon, televizyon, bilgisayar gibi iletişim araçlarının torunlar tarafından çokça kullanıldığını ya da kullanılmak istendiğini belirtirken, bazı büyükanneler torunlarının teknoloji bağımlılığının bakımı zorlaştıran bir etmen olduğunu özellikle vurgulamıştır. Ebeveynlikleri döneminde sadece televizyon bulunan evleriyle kıyaslanınca torunların televizyonun yanı sıra bilgisayar, telefon, ipad gibi teknolojik cihazların bulunduğu evlerde yetişmesi, bu araçların hepsinin kullanımına kota koymayı zorlaştırmaktadır. Bunların kullanımına müdahale etmek demek, büyükanneler için birine izin verilmediğinde diğerine koşan çocukların her isteklerine hayır demek anlamına gelmektedir. Bu durum, çocukların mutsuzluğuna, büyükannelerin yanlarında kalmak istememelerine yol açmaktadır. Ancak bakım ihtiyacını doğuran koşullar nedeniyle torunların büyükanneleriyle kalması gerektiğinden büyükanneler torunlarını mutlu edebilecek yeni yollar bulmaya çalışmaktadır. Torunlarının dikkatini başka yöne çekebilmek, onları kişisel gelişimini destekleyecek farklı aktivitelere yönlendirebilmek zorlayıcı olabilmektedir. Üstelik bunun hemen her gün yenilenen bir mücadele olmasının, büyükannelerin içinde bulunulan teknolojik dönemde çocuk bakım faaliyetini zor olarak değerlendirmelerine sebep olduğu ifade edilebilir. Diğer yandan büyükanneler, anlatılarda da yansıdığı üzere televizyon ve internet gibi bilişim kaynaklarının yetişkinlerin hayatına ait suç, şiddet, ürkütücü cinsellik, alkolizm gibi kavramları torunlarının dünyasına da taşıdığına dikkat çeker. Buna ek olarak büyükannelerin torunlarının sokakta, açık alanda, arkadaşlarıyla, hareket içeren özelliklere sahip oyunlar kurmak yerine sosyal ilişkilerden yalıtılmış, sanal âlemden, ebeveynleriyle benzer bilgisayar oyunlarını paylaştıklarına ilişkin anlatıları, Postman'ın 20. yüzyılın sonlarından itibaren geleneksel oyun anlayışının terk edilerek çocukluğun yetişkinliklikle aynışmaya başladığına dair görüşlerine de destek olmaktadır.

Çocukların istekleri emirdir!

Büyükanneler kendi ebeveynlik deneyimlerinden farklı olarak, çocukların hemen her isteklerinin yerine getirilmesinin, günümüz ebeveynlerinin çocuklarına sevgilerini gösterme biçimi olduğuna da dikkat çekmişlerdir.

“...benim kızımın kızına yaptığı abartmıyorum ya bir araba alırdı şimdiki durumda ya bir ev alırdı. Diyemedim, engelleyemedim. Kıyafet mi dersin, ayakkabı mı oyuncaklar mı, anlatamam yani. Ha diyemiyorsun, gözlemliyorsun; şunu da duydum zaman zaman, anne sen bize yapamadın, biz çocuklarımıza yapalım, senin zamanın böyleydi bizimki de böyle. Onları da duyuyorum yani, o zaman diyorsun ki onlar da mı haklı acaba, bırakalım...” (G17, bakım faaliyetine dahil olunan torun sayısı 3)

“...bizim zaten fakir bir dönemde çocuk beslemiştir, çocuklarımızın o zaman her dediğini alamıyorduk, her şeyi bilmiyorduk bile neyi yedireceğimizi, neyi içireceğimizi. Çoğu zaman bir önceki insanların, akrabalarımızın kıyafetleri ile büyüttük biz çocuklarımızı, imkânlar kısıtlıydı. Şimdi evde üç çocuk var birinin çorabını ötekine giydiremiyorsun. İmkân geniş şimdi, maddi olarak imkânlar geniş ama ne kadar geniş olursa da hayat o kadar zorlaşıyor yavrum. Yani çocukların istekleri çok oluyor, her şeye yetişmek zorunda kalıyorsun, bazı şeyler zor oluyor, zor olduğunu düşünüyorum. Çocukları şimdi mutlu etmek kolay olmuyor, ne kadar çok her şeyi alırsan onlar o kadar mutsuz oluyor...” (G49, bakım faaliyetine dahil olunan torun sayısı 3)

Çocukların sevilmesi, isteklerinin karşılanması büyükannelerin de öncelik verdikleri konular arasındadır. Ancak sevginin gösterilmesi biçiminde, orta kuşak ve büyük ebeveyn kuşağı arasında farklılıklar mevcuttur. Kendileri, çocuklarına baktıkları orta kuşaktan daha fazla çocuğu yetiştirmiş olan büyükanneler için, orta kuşağın çocuk bakım sürecinde ihtiyaç olarak değerlendirdiği ve çocuklarına sunmaya çalıştığı pek çok şey, aslında gerçekte gerekli değildir. Büyükanneler, ebeveynlerin torunların temel ihtiyaçların karşılanmasından ziyade özellikle giyimleri ve oyuncakları için yaptıkları harcamaları oldukça fazla ve gereksiz bulmaktadır. Üstelik ebeveynlerin bu sözde ihtiyaçların karşılanması konusunda sabırsız olup, çocuklarının hemen her isteklerine kısa sürede cevap vermeye çalışmaları, büyükannelere göre çocukların şımarmalarına neden olmaktadır.

“...ben şimdiki çocukları şanslı görüyorum her şey anne-babaları onlar için yaşıyorlar. Yani biz de öyleyiz de onlar her dediklerini yapıyorlar, artık diyorum çalışıyorlar da kendilerini suçlu hissedip akşama kadar çocuğu görmüyoruz ondan mı şey yapıyorlar gelip hani işten gelip hemen onun sözünü yerine getiriyorlar mecburen...” (G20, bakım faaliyetine dahil olunan torun sayısı 1)

“...ben diyorum kızıma şimdiki çocuklar, bir çocuğun her istediğini aldığı zaman o çocuk mutsuz hep mutsuz, hiç mutlu edemediler çocuklarını neden; bir dediklerini iki yapmıyorlar, hatalısınız. Dört çocuğum vardı yokluktan değil yemin ediyorum bir tane çikolatayı 4 eşit parçaya bölerdim. Benim beyim ameliyat oldu, çalışmadı, tek başımdım ben, öyle maddi durumumuz iyi değildi, varı yoğu bilmeleri gerekirdi, 4’e bölüyordum. Çocukların evin içi oyuncak dolu, o kadar çok pahalı oyuncaklar. Görümcelerim benim zengin gidiyorlar çocuklara en pahalı hediyeleri alıyorlar, yemin ederim bakmıyorlar. Yani diyorum bak yediği kar,

giydiği zarar diyorum o çocuklara fazla almayın. Şimdiki çocukları çok doyumsuz buluyorum, çok doyumsuz şimdiki çocuklar...” (G31, bakım faaliyetine dahil olunan torun sayısı 6)

Büyükanneleler torunlarının, anne babalarının yetiştiği şartlardan daha güzel koşullarda yetişmesinden, yokluk yaşamamalarından hoşnut olduklarını ifade etmekle birlikte, bu denli bolluk içinde yaşamalarının ya da her isteklerinin yerine getirilmesinin çocukların doyumsuz olmalarıyla sonuçlandığına dikkat çekmişlerdir. Gerek imkânların artık daha fazla olması, gerek babanın yanı sıra annenin de çalışmasıyla alım gücünün artması, çocukların isteklerinin karşılık bulabilmesine olanak tanımakta ancak bazı büyükannelere göre, hemen her isteği yerine getirilen çocuklar bir şeyleri elde etmeye uğraş vermedikleri için edindikleriyle mutlu olamamaktadır. Büyükannelere göre çocukların isteklerinin çoğunlukla karşılık bulabilmesi, elde edilen şeylerin önemini düşürmekte ve yeni isteklerin önünü açabilmektedir. Ancak sınırsız istekleri karşılanamadığında günümüz çocukları kolaylıkla mutsuz, aksi bir tavır takınabilmektedirler.

“...mesela o zaman çocuklar bir şey dese evde işlerimiz çoktu, çocuğu kim dinliyordu. Çocuk soru soruyordu cevap birine versek birine vermiyorduk, doğruya doğru. Çünkü işimiz var, başka şeylerle meşgulüz ve biraz da cahil kafa. Ama şimdi hep cevap veriyoruz, o zaten o kadar soruyor ki mecburen cevap vermek zorundasın. Şimdiki çocuklar mümkün değil bırakmıyor, yapışıyor mecburen onlara cevap veriyorsun....” (G16, bakım faaliyetine dahil olunan torun sayısı 1)

“...ben kendi çocuğum öyle yapsa mesela iki kişi konuşurken anne, anne dese veya anneanne dese biz o zaman kızardık, sus sen konuşma derdik. Şimdi öyle değil, şimdi önce ona cevap veriyorsun, sonra sana dönüp cevap veriyorsun. Eğer onu yapmazsan o çocuk daha kötü oluyor, o yüzden öncelik ona tanınıyor...” (G39, bakım faaliyetine dahil olunan torun sayısı 1)

“...nasıl diyeyim öbürleri okula gidiyordu okuldan eve geliyorlardı derslerini yaparlardı, şimdikiiler gezmek istiyor, park istiyor. Ben öbür iki çocuğumu hiç parka götürmüş bir anne değildim, 35 33 yaşındaki çocuğumu. Bunlar park istiyor, gezmek istiyor, internet istiyor, telefonu istiyor, telefonu ellerinde televizyon istedikleri gibi istediği program açılıyor. Benim öbür çocuklarım baba haber izleyince onlar da haber dinliyordu mecbur ama şimdiki diyor ki kumandayı ver ben haber niye dinliyorum, çizgi film açacağım diyor, yani ben diyor çocuk...” (G26, bakım faaliyetine dahil olunan torun sayısı 1)

Ben demeyi bilen çocuklar

Büyükannelelerin çocuk bakım faaliyetine ilişkin dikkat çektikleri bir diğer farklılık, günümüzde çocukların kendilerinin ve kişisel istek ve ihtiyaçlarının bilincinde olarak yetiştirildikleridir. Kurallarla sınırlanan, istek ve ihtiyaçları çeşitli gerekçelerle bastırılan, ailenin bir bireyi olmaktan ziyade şımartılmadan yetiştirilmesi gereken evin küçük çocuğu olarak büyütülen orta kuşak, kendi çocuklarını bağımsız ve kendilerinden ayrı bir birey olarak yetiştirme eğilimi sergilemektedir. Büyükanneleler kendi yetenek ve beklentileri doğrultusunda yetiştirilmelerine özen gösterilen torunlarını daha bilgili, bilinçli ve uyanık olarak tanımlamışlardır. Günümüz çocuklarının daha bilgili, anne babalarının çocukluklarına kıyasla daha gözü açık olmaları, büyükannelelerin ikna edilip kolaylıkla yönlendirilmelerini zorlaştırmakta, bu da bakım sürecini büyükanneleler için bir güç savaşına dönüştürebilmektedir. Bu durum, büyükannelelerin günümüz çocuklarına ilişkin bakış açılarının kendi

çocuklarınıninkilerden farklılık göstermesiyle sonuçlanmıştır. Büyükannelerin hemen hepsi sakin, sorumluluklarını bilen, disiplinli çocuklarının aksine torunlarını hırçın, şımarık, bencil, inatçı ve özellikle de kural tanımaz olarak betimlemişlerdir. Bu bağlamda çocukların teknolojik araçlara bağımlı, memnun edilmeleri zor ve doyumsuz olarak algılanmalarının, günümüzde çocuğa ilişkin ortaya çıkan yeni bir bakış açısı olduğu ifade edilebilir

Sonuç ve Değerlendirme

Çocuk ve çocukluk kavramları, tarihsel süreç içinde köklü değişimlere maruz kalmışlardır. Yaşanan toplumsal değişimler çocuklara ilişkin bakış açısını şekillendirirken, ortaya çıkardığı yeni çocukluk algılaması, çocukların yetiştirilme biçimlerini de yönlendirmiştir. Çocuğun babanın mutlak velayetinde bir varlık kabul edilmesi, İlk Çağlarda çocukların sosyal ve duygusal ihtiyaçlarının göz ardı edilmesi sonucunu doğururken; küçük yetişkinler olarak algılanmaları ise Orta Çağ'da yetişkinler gibi aile yaşantısının ve çalışma hayatının rutinine gömülmelerine yol açmıştır. Rönesans, Reform, Aydınlanma ile birlikte çocukluk döneminin hayatın yetişkinlikten ayrı ve değerli bir evresi olarak değerlendirilmesinde ilk adımlar atılmış olur. Ardından gelen kapitalizm ve sanayileşme süreçleri ile tüketim kültürü, ayrı bir birey olarak çocukluğa özel bir ilgi doğurur. Çocuk artık kendi kimlik ve kişiliğine uygun biçimde yetiştirilmesi gereken bir varlık olarak değerlendirilmektedir. Günümüz endüstri sonrası toplumları da çocuğa yönelik değişen bakış açısını yansıtmaktadır.

Günümüzde çocuk sahibi olmak isteyen bireyler için yaratılan “sorumlu ebeveynlik” imajının torun bakım sürecinde büyükanneler tarafından da desteklenmesi, araştırmada elde edilen en önemli sonuçlardan biridir. Torunlarına bakım sağlayan büyükanneler, torun yetiştirirken çoğunlukla kendi ebeveynlik tecrübelerinden yararlanmışlar ya da aile büyüklerini ve sosyal çevreden tecrübeli kişileri örnek almışlardır. Bununla birlikte, gerek kendi tecrübelerinin güncel yetiştirme pratikleri karşısında yetersiz/etkisiz kalması nedeniyle kendi istemleriyle gerekse de çocuklarını kişilikleri, yetenekleri doğrultusunda, uzman görüşleri ile güncel bakım pratiklerini takip ederek yetiştirmek isteyen orta kuşağın etkisiyle pedagojik önerileri takip etmek durumunda kalmışlardır. Torunlarına etkili bakım sunmaya çalışan büyükanneler, torunlarının temel ihtiyaçlarına olduğu kadar, kişisel gelişimlerini destekleyecek aktiviteler içinde yer almalarına da özel önem vermişlerdir. Ebeveynlikleri sürecinde çocuklarının ayrı birer birey olduğuna ve kişiliklerini, ruhlarını da beslemek gerektiğine ilişkin bir farkındalığa sahip olmadıklarını belirten büyükanneler için bunlara ek olarak ev içindeki iş yüklerinin çok olması, çocuk bakım faaliyetinin temel gereksinimlerin karşılanmasıyla sınırlı olmasında etkili olmuştur. Ancak ebeveynlikten büyük ebeveynliğe geçiş sürecinde öncelikle çocuğa bakış açısı değişmiş ve çocuğun bireysel kimliğine vurgu artmıştır. Üstelik büyükanneler geçen süre zarfında, aile üyeleriyle geçirilen zamanın her şeyden daha kıymetli olduğuna dair bir farkındalık da kazanmışlar ve bu da torunlarının ihtiyaçlarına daha özverili yaklaşımlarında etkili olmuştur. Bakım faaliyetini üstlenen büyükanneler torunlarının istek ve ihtiyaçlarını karşılarken yetenek ve yaratıcılıklarını desteklemeye, çocukla birlikte kişisel gelişimine katkı sağlayacak aktiviteler yapmaya ve güncel bakım pratiklerini izlemeye özen göstermişlerdir. Ne var ki, yapılan çalışmanın sonuçları, giderek ayrı bir birey, kendi kişiliği olan ve bu doğrultuda yetiştirilmesi gereken bir varlık olarak tanınır olan çocukların yeterince korunamadıklarına da dikkat çekmektedir. Büyükanneler, ister kendi deneyimlerinden yola çıkarak ister orta kuşağın isteği doğrultusunda olsun, torunlarını eğitimlerine katkıda bulunabilecek aktivitelerle yönlendirmişlerdir. Böylelikle, esas olarak çocuklar aracılığıyla kendilerinin ve orta kuşağın başaramadıklarını gerçekleştirip, aile statüsünü artırmaya yardımcı olmaktadır. Ancak çocukların kişisel gelişimlerine yapılan vurgu, ailelerin çocuklarını yetiştirebildiklerini de düşündürmektedir.

Çalışmanın dikkat çekici bir diğer sonucu, katılımcı büyükannelerin hepsinin torunların ebeveynlerini, çocuklarına duydukları sevgiyi tüm istemlerine kısa sürede cevap vererek göstermeleri ve hemen her

isteklerini yerine getirmeleri bakımından çocuk odaklı olarak görmeleridir. Bu durum ise büyükannelere göre çocukların disiplinsiz, kural tanımaz ve mutsuz olmalarına yol açmaktadır. Çocukların hızlı tüketimin nesnesi olması ve ailelerin de bu süreci desteklemesi, büyükannelerin torun sahibi olmakla birlikte karşılaştıkları çok yeni bir deneyim olmuştur. Büyükanneler torunlarının sahip olduklarıyla mutlu olmadıklarını, sadece tükettikleri süre zarfında ve geçici olarak mutluluk duyduklarını belirtmişlerdir. Çocukların maddi istemlerinin hemen karşılık bulmasıyla tüketim kültüründe yer almaları, mutsuz, tatminsiz, sürekli can sıkıntısı içinde olmalarına ve sadece yaratılmış ihtiyaçları karşılandığı takdirde, kısa süreli olarak rahatlayabilmelerine yol açmaktadır. Bu bakımdan büyükanneler, torunlarını hızlı tüketime yönlendirdiklerini düşündükleri orta kuşak ebeveynleri, torunların doyumsuz olmalarının ana sebeplerinden biri olarak değerlendirmişlerdir. Teknolojinin kullanımı konusunda torunlarının sınırlanmaması da büyükannelerin orta kuşağa yönelik eleştirilerinden birisidir. Büyükanneler teknolojik ürünlerin doğru kullanıldığı takdirde çocuğun gelişimine katkı sağlayacağını savunmakla birlikte, çocukları oyalamanın aracı olmadığını vurgulamışlardır. Bu ürünlere kolayca erişimleri çocukları bir yandan suç, şiddet, cinsellik, alkolizm gibi olgular karşısında savunmasız bırakırken diğer yandan da çocukların sanal bir mekanda yaşamalarına da sebep olabilmektedir.

Kaynakça

Akyüz, E. (2012). Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması (2.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Armstrong, M. J. (2005). Grandchildren's Influences on Grandparents: A Resource for Integration of Older People in New Zealand's Aging Society. *Journal of Intergenerational Relationships*, 3(2), 7-21.

Aydin, M. (2013). Ailede Çocuk ve Ebeveynle İlişkisi. Mustafa Aydın (Ed.), *Sistemik Aile Sosyolojisi içinde* (s. 195-213). Konya: Çizgi Kitabevi.

Beck, U., Beck-Gernsheim, E. (2012). *Aşkın Normal Kaosu*. N. Ermiş (Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Burgess, A. (2015). Interconnectedness: The Grandparents Role in Childbearing and Parenting. *International Journal of Childbirth Education*, 30(1), 68-73.

Çam, S. (2003). Çocuk Pornografisi Tartışmalarına İlişkin Sorular. Pınar Özdemir (Ed.), *İletişim Araştırmaları içinde* (s. 55-86). Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları ve Uygulama Merkezi (İLAUM).

Chambers, D. (2012). *A Sociology of Family Life, Change and Diversity in Intimate Relations*. USA Malden: Polity Press.

Demir-Gürdal, A. (2013). Sosyolojinin İhmal Edilen Kategorisi Çocuklar Üzerinden Çocukluk Sosyolojisine ve Sosyolojiye Bakmak. "İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Ekim 15(4), 1-26.

Dunifon, R., Bajracharya, A. (2012). The Role of Grandparents in the Lives of Youth. *Journal of Family Studies*, 21(2), 101-119.

Elkind, D. (2001). Değişen Dünyada Çocuk Yetiştirme ve Eğitim. Bekir Onur (Ed.), 3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Dünyada ve Türkiye'de Değişen Çocukluk içinde (s. 15-25). Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları: 9.

Gander, M., Gardiner, H. W. (2001). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. A. Dönmez, N. Çelen, B. Onur (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

Güneysu, S. (2001). Türkiye'de Yayımlanan Çocuk Yetiştirmeye İlişkin Kitapların İncelenmesi. Bekir Onur (Ed.), 3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Dünyada ve Türkiye'de Değişen Çocukluk içinde (s. 195-213). Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları: 9.

Herlofson, K., Hagestad, G. O. (2012). Transformations in the Role of Grandparents Across Welfare States. Sara Arber, Virpi Timonen (Ed.), *Contemporary Grandparenting: Changing Family Relationships in Global Contexts içinde* (s. 27-49). Bristol: The Policy Press.

İnal, K. (2007). *Modernizm ve Çocuk-Geleneksel, Modern ve Postmodern Çocukluk İmgeleri*. Ankara: Sobil Yayınları.

- İnal, K. (2009). Türkiye’de Çocukluk: Nereye!.S. İcin-Akçalı (Ed.), Çocuk ve Medya içinde (s. 13-51). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karakuş Öztürk, H. (2017). Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Oct 2017 (13), 253-276.
- Kirkpatrick, C. (1963). The Family: As Process and Institution. New York: Ronald Press Co.
- Korkmaz, E. (2012). Montessori Metodu (2. Baskı). İstanbul: Algıyayın
- Newman, D. M. (2009). Families: A Sociological Perspective. United States of America: McGraw-Hill Companies Incorporated.
- Onur, B. (2007). Çocuk, Tarih ve Toplum. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Yıldırım, E.; Yıldırım, E. (2009). Aile İçi İlişkiler ve İletişim. K. Canatan ve E. Yıldırım (Ed.), Aile Sosyolojisi içinde (s. 173-190). İstanbul: Açılım.
- Sormaz, F., Yüksel, H. (2012). Değişen Çocukluk, Oyun ve Oyunağın Endüstrileşmesi ve Tüketim Kültürü. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(3), 985-1008.